

Yetvart Danzikyan*

* Yazar, Agos gazetesi.

Özür, Yüzleşme, Yas

Bir insan için olduğu kadar, bir ülke için de öncesiyle, sonrasıyla, “o an”ıyla kritik bir merhaledir özür dilemek. Ülkeye geleceğiz. Ama önce söze insanla başlayalım. Biliyorum, biraz klasik olacak ama özür en başta şunu gerektirir: bir özür dileme alışkanlığını, anlayışını, her şeyden önce gereksinmesini. Bir hata yapıldığını kabul etmeyi ve bu hatanın telafisinin mümkün olmadığını ancak bunun için hiç olmazsa bir özür dilenmesi gerektiğini. Yani önce “hata”yı kendimizin yaptığını anlamamızla başlar özür. Bu da bir süreçtir, zaman zaman zor olabilir. Hepimiz -muhtemelen- hayatımızın bir aşamasında -ciddi bir vakayla ilgili olarak elbette- bir ya da birkaç kere özür dilemişizdir. Özür öncesi süreç kolay değildir. Bu sürece “yüzleşme” diyoruz işte. O âna kadar aslında kendimizin haklı olduğunu düşünürüz belki de. Fakat bir bakarız ki dışımızdaki hayat öyle devam etmiyor. Arkadaşlarımız, etrafımız bizi haklı görmüyor. Mağdur durumda olan bir kişi var. Özetle bir aşamada ters giden bir şeyin olduğunun farkına varırız. Ve başlarız işte o yüzleşme sürecine. Yüzleşme öncesinde içimizde bir huzursuzluk olur. Birilerine haksızlık yapmış olmanın, bunu bilmenin verdiği huzursuzluk. Bu huzursuzlukla başlarız kendimizle yüzleşmeye. Yüzleşmeyi devam ettirdikçe nerede hata yaptığımızın farkına varırız. Etrafımızdan görüş alırız, detayları netleştirmeye çalışırız.

Bir aşamada yüzleşme biter. Nerede hata yaptığımızı anlamışızdır. Ama hâlâ süreç bitmemiştir. Sadece kendimizle, çevremizle yüzleştik, ne yaptığımızı anladık. İş geldi bunu karşı tarafa söylemeye. Bu da bir başka zorlu süreç tabii. Çünkü kimi kültürlerde ya da daha doğrusu şöyle diyelim, kimi “dünya”larda hatayı kabul etmek, zayıflık olarak görülür. Bir kez “hatalyım” dersen, bir kez “özür” dilersen kendini zayıf bir duruma düşürmüş olabilirsin. Böyle anlaşılır, böyle bilinir. Dolayısıyla, yüzleşme sonrasında o özü dilemek de öncesiyle, o ânın kendisiyle ve sonrasıyla önemlidir.

En önemlisi de burasıdır zaten. “Özür” dilemenin zor olduğunu bilmek, öyle bir dünyadan gelmek kimi zaman insanı özür yerine geçecek başka kelimeler bulmaya zorlar. Hatalı olduğunu fark etmiştir, anlamıştır ama o özü dilemeyi hâlâ istemeyebilir insan. Çünkü özür dilemek, belki de bir zayıflık göstergesidir, hatayı kabul etmek belki de gardı düşürmek demektir. Hayatı bir savaş, bir mücadele, hep üstte, önde olunması gereken bir çarpışma alanı gibi görüyorsanız eğer, bu bir meseledir. Başka bir formül bulmalı. Ama ne? Arayış başlar. “Oldu bir kere” denebilir mesela, gerisi jestlerle getirilmeye çalışılır. Bir boyun eğiş, bir “üzgünüm” anlamına gelen kaş hareketi, dudakları talihsizce büzme vs. Böyle sıyrılmaya çalışabilir bazen insan bu işten. Kimi zaman işe yarar bu. Ama aslına bakarsınız nadiren. Beklenen, “özür”dür, yani hatanın kabul edilmesidir. O yüzden “özür” kelimesi, kelime olarak önemlidir. O yüzden annelerimiz bize özür dile der, “özür”ün üzerine basarak. Mesele bu kelimeyi telaffuz etmek ya da hiç olmazsa “hatalyım” diyebilmektir, “oldu bir kere” yerine...

Neden “özür” kelimesini kullanmak önemlidir ve neden karşı taraf bizden başka bir formül ya da kelime değil de mutlaka bunu bekler? Elbette ki hepimizin bu konuda kafasında bir fikir var, bildiğimiz şeyleri yeniden anlatmak değil amacım. Sadece bu konunun üzerinden biraz geçerse “devletler/toplumlar” meselesine de daha kolay gelebiliriz diye düşünüyorum. Evet, neden ille de “özür”? Şundan elbette: özür kelime anlamı olarak ne manaya geldiğini hepimiz biliyoruz ama ilave olarak bir de şu manaya gelir özür: kendimizi o âna kadarki duruşumuzdan, pozisyonumuzdan aşağı indirir. İster muhabatımızla eşit konumda olalım, ister iş, yaş ya da ailevi ilişkiler açısından ondan üstün/kıdemli/güçlü bir konumda olalım.

Hangi konumda olursak olalım, özür dilemediğimiz sürece yaptığımız şey, kendimizi muhatabımızdan üstün ve güçlü konumda görmek ya da görmeye devam etmek olacaktır. Ancak özür dileyerek, dolayısıyla yaptığımız hata ile yüzleştiğimizi anladığımızı söyleyerek o konumdan aşağı ineriz. Şurası önemli: ilk aşamada onunla eşit dereceye değil, ondan daha aşağı bir dereceye, daha aşağı bir konuma varırız. Bir anlamda diz çökeriz önünde. Ve yine tam da bu yüzden bazen fiziki olarak da diz çökeriz muhatabımızın önünde. “Ancak böyle affettirebilirim kendimi” demektediriz aslında, diz çöksek de, çökmesek de. Ancak karşısında eğilerek, diz çökerek bunu telafi edebileceğimizi düşünürüz. Önce diz çökeriz ki, sonrasında -karşı taraf da uygun görüyorsa elbette- eşitlenebilelim. Bazı kabahatler ancak böyle telafi edilebilir çünkü. Willy Brandt’ın Varşova Gettosu Anıtı’nın önünde diz çökerek yaptığı da bir anlamda buydu işte.

Öte yandan, özür dileme meselesini paranın iki yüzü gibi düşünebiliriz. Zira bir de özür diletme, özür dilemeye zorlamak vardır. Bu da insani ilişkilerin, hiyerarşinin işin içine girdiği, insanların kendilerini muhataplarına göre hangi konumda gördükleri ya da görmek istedikleri ile ilgili bir durumdur. Burada “özür dileme”nin edilgenliğinden, yüzleşmesinden, hesaplaşmasından, o süreçten çıkarız biraz. Hele ki özür bekleyen taraf kendini üstte bir yerde görüyorsa, o üstte görmenin altını bir kez daha çizmek istiyorsa, bu bir dayatmaya da dönüşebilir. Böyle durumlarda özür bekleyen, toplumsal konum olarak gerçekten de üstte bir yerdeyse, sözgelimi bir işverense, bir siyasetçiye, güçlü bir konumdaysa, o özür, özür olmaktan çıkar. Burada özür dileyen o başta bahsettiğimiz yüzleşmeyi yapmaz çünkü. Zira özür artık ona dayatılan bir davranış biçimi olmuştur. Dilemezse başına türlü dertler açılabilir, günlük hayatını, işini yürütmekte zorlanabilir. Bunlarla baş edemeyecek konumdaysa, o özürlü diler. Burada da bir diz çökme vardır belki ama bu daha çok diz çöktürmedir. Sadece yukarıda olanın kendi konumunun altını tekrar çizmesine yarar, hiyerarşiyi yeniden üretir. Başka da bir işe yaramaz. Devletlerarası ilişkilerde bunu zaman zaman görürüz. Ama bahsettiğimiz özür bu değildir. Bu, özür meselesindeki kötü örneğimizdir.

Son olarak özür bekleyene bakalım. Özür bekleyen mağdurdur. Hem de tartışılmaz biçimde mağdurdur. Büyük kayba uğramıştır. Hem maddi, hem de manevi olabilir bu kayıp. Bunun telafisini bekler elbette. Ama elbette ki bir “özür”le birlikte. Sadece maddi tazmin onu tatmin etmez. Neden? Çünkü başta da söylediğimiz gibi, failin yapılanla, ya da yaptığıyla yüzleşmesini bekler, ister. Fail eğer bu yüzleşmeyi yapmazsa tazmin (burada bir tazminat varsayıyoruz ama kimi zaman bu olmayabilir gündemde) eksik kalacaktır. Tazmin kadar, failin yaptığı ile yüzleşmesi, o süreci yaşaması da önemlidir, hatta kimi zaman daha önemlidir. Tazminat gerekiyorsa “kalsın, özür yeter” denmesinin sebebi budur. Ve elbette sadece yüzleşme değil. Yukarıda da bahsetmişim. “Özür” kelimesinin kullanılmasında önemli olan. Burada AKP Hükümeti’nin Uludere’de bombalanarak öldürülen 34 vatandaşın yakınlarından ısrarla özür “dilememesi”ni, “özür yerine geçen çok şeyler yaptık” demesini hatırlayabiliriz mesela. Bu ısrarla, inatla özür dilememe “özür” kelimesini kullanmama tavrı, yukarıda bahsettiğim çerçevede devlet-toplum, merkezi otorite-Kürtler bahsinde bize çok şey anlatır.

Kimi durumlarda da -evet, artık insanlar arası durumlardan çıkıp toplumlar arası durumlara geçebiliriz- fail kendini yukarıda, üstte bir yerde gördüğü için yapmıştır yapacağını. Kendini üstün bir yere koyarken muhatabını zaten eşiti saymamış, hatta onu daha da aşağıda bir yere itmek için yapmıştır. Derdi onu güçten düşürmek, zayıflatmak, belki de yok etmektir. Yaptığının arkasında bu vardır. Biraz da bu yüzden tazminat yeterli değildir. “Parasını verdim kurtuldum işte” gibi bir yüzleşmeden bahsetmiyoruz zira. Ve bu niyetle davrandığı içindir ki, özür dilemediği sürece, yaptığını inkâr ettiği sürece, o suçu işlemeye devam etmektedir aslında. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz herhalde: kimi durumlarda inkâr, bir anlamda suçun devamıdır.

Burada artık tamamen devletler, toplumlar sahasına girebiliriz herhalde. Hatta girdik bile. Ne demiştik, inkâr suçun aslında başka bir düzeyde devamıdır. Türkiye'ye geleceğiz elbette. Türkiye'ye ve resmî görüşün "dil"ine. Türkiye'de resmî görüşün ve kurucu otoritenin en rahatça, en pervasızca yaptığı budur. İnkârı her şeyden önce ve elbette ki 'dil'de kurar. Ve bu alandaki performansı gerçekten olumsuz anlamda "etkileyici"dir. İki alanda kurmuştur bu dili. Kürtler ve Ermeniler konusunda. Anlamlıdır. Çünkü aslına bakılırsa Cumhuriyet bu iki (Rumları da sayarsak üç) halka "karşı" kurulmuştur. Bu yazının konusu olmadığı için bu kuruluşun hikâyesine girmeyeceğiz ancak tarafsız bir okuma bile bize şunu gösterecektir ki Cumhuriyet, İttihat ve Terakki'nin "Türk ve Müslüman devlet" karakterini benimsemiş, kuruluş sonrasındaki ilk Kürt itirazında da (Şeyh Sait isyanı) bu "Müslüman" içindeki Kürt ve dindar tarafları da yontmuştur.

Bu hat üzerinde kurulan Cumhuriyet zamanla iki büyük inkâra gitmiştir. Ermeni soykırımını/katliamını inkâr ve Kürtlerin varlığını inkâr. Bir Kürt siyasetçinin geçtiğimiz yıllarda dile getirdiği "Ermeniler yıllardır öldürüldüklerini ispatlamaya çalışıyor, Kürtler ise yaşadıklarını" esprisi/saptaması bu durumu kısa ve net biçimde özetlemekte aslında. Kurucu otoritenin bulunduğu formül şuydu: Kürt diye bir millet yoktu, Ermeni katliamı, soykırımı ise "sözde" idi. Bu "sözde" kelimesinin seçimi Türkiye Cumhuriyeti'nin onu oluşturan topluma bakışını çok iyi özetler. Ve bu "sözde" formülü zamanla sadece Ermeni soykırımı için değil, resmî görüşün karşısına aldığı neredeyse tüm kurum ve kavramlar için kullanılmaya başlanmıştır. Mesela haber bültenlerinde geçen "Terör örgütünün sözde Tunceli sorumlusu" gibi. Söz konusu örgüt devletin yıllar sonra müzakereye oturacağı PKK'dan başkası değildi elbette.

Ancak bu diğer kullanım alanları, konumuzun dışında. Biz burada Ermeni katliamı, soykırımı için "sözde" kelimesinin kullanımı üzerinde duracağız biraz. Bu, özür ile, yüzleşme ile de bağlantılı çünkü. Hayatımız boyunca gömüldüğümüz, tüm toplumu gömdükleri o resmî görüş bombardımanından biraz kafamızı kaldırıp şöyle bir nefes alıp etrafımıza baktığımızda göreceğimiz şudur. Bir otorite, ve onunla birlikte hareket eden "çoğunluğa" dair bazı unsurlar, Anadolu'nun yerleşik bir halkını etnik bir temizliğe tabi tutmuşlardır. Göç ettirmişler, katletmişler, mallarına da büyük oranda el koymuşlardır. Bu hamle sonrasında o halkın nüfusu, yaşadığı topraklarda sembolik bir orana inmiştir. Bütün bu olup bitenlerden sonra mağdur ile fail arasında -doğal olarak- bir gerilim doğmuş, mağdur, daha doğrusu o vahşetin kurbanı bir "yaklaşım" beklemiştir.

Bilindiği gibi 2015 yaklaşıyor. Not düşmek bile gereksiz, 1915'in 100. yılı. Ve mağdurlar, kurbanların yakınları kadar "resmî görüş"ü devralan AKP'nin de bir hazırlık içinde olması kuvvetle muhtemel. Hatta bunun ipuçları da var. Ve pragmatist bir parti olarak klasik resmî görüşün dışına "çok" çıkmadan, ama bir çıkış formülü de arayan, dolayısıyla 2015'te çok fazla spot altında kalmak istemeyen bir hat üzerinden gidildiği izlenimini doğuracak adımlar var. Bu adımlardan birini Kültür Bakanı Ömer Çelik, geçtiğimiz aylarda *Agos*'a açıkladı. Önce meseleyi nasıl tarif ettiğine bakalım:

Çok samimi bir şekilde ve soykırımın bütün anlamlarını göz önünde tutarak söylüyorum, bence burada yaşananlara soykırım denmesi mümkün değil. Burada, büyük bir savrulma zamanında, büyük bir otorite boşluğunda karşılıklı katliamlar yaşanmış. Bu durumda, ya yas tutmanın büyük bir erdem ve geleceği inşa etmek açısından halkları olgunlaştıran bir eylem olduğu gerçeğine yaslanan yeni bir gelecek kuracağız. Ya da, soykırım lobisinin ve buna karşılık veren birtakım radikal siyasetlerin arasında ortak tarihi, ortak yası, ortak kültürü sürekli olarak hırpalayan ve bu radikal

siyasetlerin oyuncağı haline getiren bir sıkışmışlık içerisinde bunu sürdüreceğiz.

Bakan Çelik'e göre, bu bir soykırım değil. Bir otorite boşluğunda karşılıklı katliamlar yaşanmış. Burada klasik resmî görüşün dışında yeni bir söz görünmüyor. Fakat bir formül arayışı da var. Onu da biraz sonra görüyoruz:

Yüzleşme ve helalleşme, bence özürden daha büyük bir meseledir. Cumhuriyet döneminde insanlar inançları, anadilleri ve etnik kökenleri itibarıyla Anadolu'nun içinde bile diaspora haline getirildiler. Helalleşme ve yüzleşmeden bahsederken, bütün bunlardan da bahsediyoruz. Geleceğimizi bir geçmiş parantezinin içine sıkıştırmamak gerekiyor. Eğer bir hesaplaşma içine gireceksek, bu Türklerle Ermenilerin yapacağı bir hesaplaşma değil, içimizdeki İttihatçılarla, soykırım lobisinin karşılıklı yapacağı bir hesaplaşma.¹

Bu mantık, bu formül, evet klasik resmî görüşe göre ileri bir adım. Ve elbette olumlu. En azından bir yüzleşme içeriyor. Ancak bu sözlerden çıkan sonuç şu: orada bırakıyor. Ve bulduğu formül, "helalleşme." İlk bakışta kulağa gayet iyi geliyor. Otorite, bir şeyler yapıldığını fark etmiş, ne yapıldığını biliyor aslında ve "hadi gel, helalleşelim" diyor. Fakat bir mesele doğuyor burada. Yazının başında "bireysel" bölümde biraz bahsetmiştim. "Özür" dememek için başka, daha kolay bir yola sapılabiliyor. O kelimeyi kullanmaktan kaçınılıyor. Denebilir ki belki, bu olan da bir özürdür ve Türkiye'nin bu pozisyona gelmesi de önemlidir, devletler bahsinde "mutlaka" özür beklemek gerçekçi olmayabilir.

Bu da bir görüştür ancak kabul etmek gerekir ki devletler ya da toplumlar arasında böylesi meselelerde "helalleşme" diye bir formül yoktur. En azından bu, nihai bir formül olamaz. Öncelikle mağdur, kurban açısından, "fiil" tanımlanmamış, fail yapılanı aslında kabul ederken bunun gereğini, mantiki sonucu "yapmamayı" tercih etmiş oluyor. Özetle aslında "özür" filan dilemiyor. Sadece bir şeyler olduğunu kabul ediyor ve bunu bir hercümerç içinde tesadüfen olup bitmiş, faili, öznesi olmayan bir vaka haline sokuyor. Bu, ister istemez otorite ile kurban arasındaki hiyerarşiyi koruyor, yeniden üretiyor. Failin mirasını devralan otoritenin, resmî görüşün kibri, devam ediyor.²

Helalleşme, farklı farklı kullanım alanları içeriyor. Bunlardan biri (ve en yaygın kullanılan/anlaşılanı) iki tarafın da o güne kadar "her ne yaptıysa" bunların unutulmasını, "iki tarafın da" birbirini affetmesini ve konunun artık gündemde tutulmamasını içeriyor. Bu da hem doğal olarak mağdura "sen de bir şey yaptın, kabul et" demek oluyor. Hem de meseleye böyle baktığımızda bu formülün bir özür/yüzleşme içermekten çok, konunun "kapatılması" anlamına geleceğini, mağdurda, kurban yakınlarında bu anlamı yaratabileceğini görebiliyoruz.

Çelik'in sözlerinde son olarak değineceğimiz nokta "İçimizdeki İttihatçılarla soykırım lobisi"ni aynı düzeyde, benzer aktörler olarak görmesi. Burada tabii resmî görüşün yıllar boyunca 1915'te olanları "soykırım" olarak tanımlayan çevreleri "Kötü Ermeniler" olarak sunmasını hatırlıyoruz. Mekanizma hâlâ böyle işliyor. Olup bitenlere "soykırım" demeyen "İyi Ermeniler" ve soykırım diyen "Kötü Ermeniler." Bunlar genellikle yurtdışında yaşayan "diaspora" üyeleridir. Şu tabii hiç düşünülmez: yurtçinde yaşayanlar neden buna "soykırım"

¹ Ömer Çelik ile söyleşi, *Agos*, 25 Nisan 2013.

² Burada AKP Hükümeti'nin Mavi Marmara saldırısı nedeniyle İsrail'den neden sadece ve "mutlaka" özür beklediğini ve neden "özür" kelimesi kullanılmadıkça ilişkilerin normalleşmeyeceğini ilan etmesini hatırlayalım. Bir de Ömer Çelik'in sözlerindeki "helalleşme özürden daha büyük meseledir" cümlesi ile Başbakan Erdoğan'ın Uludere'den bahsederkenki "özürden daha büyük şeyler yaptık" cümlesini karşılaştıralım.

diyemediler? Diyebilirler miydi? Diyenlerin başına ne geldi? Ya da 1915 ve sonrasındaki mülk transferi konusunu gündeme getirmek mümkün müdür, mümkün müydü? Soykırımı geçtim, bir “normalleşmeyi”, karşılıklı bir tedaviyi savunan, hayatını buna adayan Hrant Dink’i hedef haline getiren iklim neydi? Hrant Dink neden kolaylıkla hedef haline getirildi, hangi ezberler üzerinden yüründü? Türkiye’de Ermeniler nasıl bir iklim içinde yaşadılar ve yaşamaktalar? Bu soruların cevabına hakkaniyetle kafa yorulmadığı sürece İyi Ermeni / Kötü Ermeni denkleminin alıcısı çok olacaktır, bu ülkede. Ve tabii “fail” olan İttihatçılarla kurban yakınları olan diasporanın aynı düzlemde sunulması da normal karşılanacaktır.

Ömer Çelik’in sözleriyle ilgili bahsi kapatırken son olarak şunlar söylenebilir. 2015’te ya da öncesinde nasıl bir siyasi iklim olacağını öngörmek mümkün değil elbette. Dolayısıyla AKP’nin ya da Türkiye’nin illa bu sözlerde tarif edilen pozisyonu takınacağını öne sürmek mümkün değil. Daha yumuşak bir ton da görebiliriz, daha sert bir ton da. Ama bu sözler elimizdeki en somut ipuçları, analizi o yüzden bu sözler üzerinden yaptım.

Yine de, her şeyin net, pürüzsüz olduğu bir alandan bahsetmiyoruz. Sorular var. Tam da burada Marc Nichanian’a başvurabiliriz belki. Faleket, özür, affetme, yas üzerine verdiği konferanslar *Edebiyat ve Felaket* başlığıyla kitaplaşan Nichanian, söz konusu kitabının bir yerinde şöyle diyor, Derrida’yı da işin için katarak:

Barışmanın neyi ortaya koyduğunu neyi gizlediğini hep birlikte sorgulayabilecek düzeyde olmamız için barışma hareketinin ilk adımının itiraf, affedilme talebi, barışma projesi olması gerekiyordu. Hayatının son yıllarında bu konular Derrida’yı da meşgul etmişti. Defalarca ve sürekli olarak aynı sorunları tekrar gündeme aldı: affetme sahnesinin küreselleştirilmesi sorunu, itirafın ve tanıklığın dünya çapında tiyatrolaştırılması sorunu. Kendi suçlarımız ve babalarımızın suçları için günah çıkarıyoruz. Evet suçluyuz, af diliyoruz. Ya da başka bir haliyle: her ne kadar kişisel olarak suçlu olmasak da af diliyoruz. Kimin ve ne adına? Devlet adına mı? Sivil toplum adına mı? Babalarımız adına mı? Babalarımız adına konuşma hakkımız var mı? Üstelik ‘özür diliyoruz’ cümlesi tam olarak kimi muhatap alıyor? Ulusu mu? Sıradan bireyleri mi? Bu bireylerin temsil ettiği ya da ulusu somutlaştırdığı kabul edilen Devlet’i mi? Dünya çapında bir mahkemeyi mi? Kuşkusuz çok fazla soru var ortada. Ne var ki bunların her biri acilen cevaplanmayı hak eden, dolayısıyla zaruri sorular. Dahası var, ufukta başka bir soru beliriyor. Ağızdan çıkması gereken cümle ‘Özür diliyoruz’ ya da ‘özür diliyorum’ cümlesi midir? Çevrildiğinde bazen ‘I apologize’ halini alıyordu, ama örneğin ‘I ask forgiveness’ değil. (...) Bu cümleler gerçekten özür dileme cümleleri midir? Muhatap alınan kişi, affetme gücü taşıyıp taşımadığını kendine sorabilecek durumda mıdır? (...) Derrida barışmanın ‘tür’ünü sorgularken herhangi bir barışma projesinin ortaya koyduğu ya da herhangi bir barışma sürecinin işlediği her yerde, her zaman tehdit olduğunu açıkça öne sürüyordu. Yasın gasp edilmesi karşısında yaşanan yaralanma, kökten parçalanma, suçluluk: Bütün bunlar, kaçınma ya da yalnızca görmezden gelme, inkâr etme riskiyle karşı karşıya kalıyorlardı; hakikat,

politeai'nin ya da egemen Devlet'in iktidar iradesine boyun eğme tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu; hasılı yas bir kez daha gasp edilme ya da manipüle edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu.³

Kritik sorular/sorunlar bunlar elbette. Bütün bu sorularla beraber nihai noktada kendi adıma önereceğim tutum, elbette ki her türlü yüzleşme talebinin yanında olmak, “barışma” adına atılan adımları boş bırakmamak olacaktır, siyasi düzeyde... Böylece hem yazının sonlarına hem de kritik bir aşamaya geldik. Şöyle bitirelim: Mağdur, kurban ne bekliyor, ne bekler? Bu dönemden döneme, muhataptan muhataba değişiklikler gösterse de ana tema hiç değişmemiştir: tanıma. Yani failin olup biteni adil biçimde tanınması, tanımlaması. Bu, kurbanın, mağdurun en temel hakkıdır. Haktan da ötedir esasen. Bir varoluş biçimidir. Çünkü bu tanıma olmadan iki şeyi yapamaz; a) yas tutamaz b) adalet duygusunu tatmin edemez.

Yas ile başlayalım. Soykırımı, katliama gitmeden, bambaşka bir örnek vereceğim. 1990'larda devlet içindeki çetelerin cehenneme çevirdiği Güneydoğu'da ve İstanbul'da çok sayıda kayıp vakası, daha doğrusu kaybettirme vakası yaşanmaktaydı. Resmî görevliler Kürtleri, muhalifleri evlerinden alıyor, bir daha da bu insanlardan haber alınmıyordu. Muhtemelen öldürülmüşler ve bir yere -muhtemelen bir toplu mezara- gömülmüşlerdi. Darbe döneminde değildik ama klasik bir cunta marifetiyle karşı karşıyaydık. Kimi zaman belli belirsiz tanıklıklara ulaşıyor (şu karakolda görülmüş, sivil bir araba almış götürmüş gibi), ama araştırmalar ve davalar bir sonuç vermiyordu. Bu “kaybettirme” sürecinin mağdur ailelerde yarattığı travmayı anlamak ve tarif etmek çok güç. Ancak yıllar sonra, bazı görevlilerin itirafları ya da bazı araştırmaların sonuç vermesiyle bazı kemikler bulundu. İşte o zaman o kayıp aileleri tekrar konuştular. Söyledikleri birçok şey arasında belki de en önemlisi şuydu: artık yasımızı tutabiliriz. Evet artık tutabilirlerdi çünkü devlet, o cesedi, kemikleri ailesine vermeyerek, o kemiklerin yerini söyleyemeyerek, onları “kaybederek” aileyi yastan, o en insani süreçten mahrum etmişti. Yıllar yıllar boyunca çocuklarının, kocalarının, babalarının yasını bile tutamamış yüzlerce insan. Hayal etmek, anlamak muhtemelen bizler için mümkün değil. Ama “otorite”nin nasıl da gaddar olabileceğini görebilmek mümkün.

İnkâr siyasetinin, inkâr kültürünün, tüm resmî yazışmalarda, konuşmalarda, haberlerde kullanılan “sözde Ermeni soykırımı” formülünün yaptığı da bir anlamda budur işte. İnkâr ederek, “sözde”leştirerek, üste çıkararak, “asıl mağdur olan biziz” argümanını gür bir biçimde tekrarlayarak “yas tutma”yı Ermeni toplumunun elinden almıştır. Aynı kemiklerinin yerini söylemediği “kaybettikleri” gibi. Fark şu ki burada tarihsel aralığımız kapanmadı ve 1915'ten beri sürüyor. Bu, yas tutamamak için çok uzun bir süre.

İkinci olarak adalet duygusunu tatmin edemez demiştik. Esasında burada tarife gerek yok. İnsanlar, toplumlar adalet beklerler. Bunun için öncelikli şart, kurbanın “kurban” olduğunun teslim edilmesidir. İlk adım böyle atılır. Fakat resmî ve paylaşılan görüş, (doğrusunu isterseniz böyle demeliyiz çünkü resmî görüş demek aslında yetmiyor, bu resmî görüşün kamusal alanda, toplumun önemli bir kesimi tarafından paylaşıldığını not düşmek gerek) inkâr siyasetinin devamı olarak kurbanın “kurban” olduğunu da teslim etmemiştir. Ve yine bu siyasetin devamı olarak asıl kurbanın kendileri olduğu savını öne sürmüş, hatta bunu Türkiye'deki Ermeni toplumuna dayatmışlardır. Özetle “yas” mağdurların ellerinden alındığı gibi, “gerçeklik” de ellerinden alınmış, yıllardır atılan, tekrarlanan nutuklarla “kurban” yer değiştirmiş,⁴ tüm bunlar yetmezmiş gibi “Ermenilik” bir küfür, bir suçlama/aşağılama aracı

³ Marc Nichanian, *Edebiyat ve Felaket*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 207-208.

⁴ Bunu söyleyerek elbette ki o dönemde Türk/Müslüman tarafında yaşanan kayıpları önemsemiyor değilim. Burada da kayıplar yaşanmıştır ve paylaşılması, önemsenmesi gereken bir acıdır. Ancak bunu 1915'te

haline getirilmiştir, üstelik “bizim kültürümüzde ırkçılık yoktur” argümanları eşliğinde. Dolayısıyla işin aslı, olur da yüzleşmeye niyetlenen herhangi bir siyasi otorite çıkarsa, öncelikle kendi elleriyle inşa ettiği ya da inşasına katkıda bulunduğu bu beton duvarı yıkmadır. Yüzleşme ve özür ancak bundan sonra gelebilir. Ve yas da ancak böyle başlar.

yaşananların karşısına koymak, zaman geçtikçe de üstüne koymak, bu yolla 1915’i hiçleştirme adil bir yaklaşım olmasa gerek.